

Турчин О. В.,
*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

ВИКОРИСТАННЯ НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ СПІЛКУВАННЯ З МЕТОЮ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ (АНГЛІЙСЬКОЇ) МОВИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті подано опис авторської експериментальної програми навчання англійської мови майбутніх психологів невербальними засобами спілкування у закладах вищої освіти із метою фасилітації спільної навчально-професійної діяльності.

Експериментальна програма використання невербальних засобів спілкування (експресивної психотехніки) в ролі психодидактичного засобу оптимізації навчання іноземної мови майбутніх психологів становить збагачення інтерактивної технології невербальними комунікативними знаками, зокрема з репертуару «мови тіла», наочно-дійовими вправами, іграми-драматизаціями тощо з метою підсилення пізнавальної активності студентів-психологів привабливим емоційним контекстом спільної навчальної діяльності. Експресивна ампліфікація інтерактивної технології навчання іноземної мови майбутніх психологів здійснювалася через такі методичні прийоми, як «Модерація», «Грунування», «Фасилітація», «Емоційне підзарядження», кейс-метод та ін., які поєднували досягнення суто дидактичних цілей з предмета іноземної мови із завданнями професійної підготовки студентів-психологів.

Заняття з використанням тренінгових методик у поєднанні з експресивною психотехнікою здатні підвищити пізнавальну активність студентів-психологів у процесі вивчення іноземної мови та їх мотивацію до навчальної діяльності. Вони дозволяють перейти від пасивного, репродуктивного засвоєння знань іноземної мови студентами до їх активного застосування в модельованих або реальних ситуаціях професійної діяльності.

Уведення в методику викладання іноземної мови інтерактивних занять із застосуванням невербальних засобів спілкування здатне підвищити ефективність засвоєння студентами іншомовного матеріалу, їх комунікативну компетентність, спонукає студентів до активної взаємодії та зацікавленості навчальним матеріалом, розвиває не лише розумові, а й творчі здібності. Такий підхід дозволяє зменшити емоційне напруження студентів, яке часто спостерігається у процесі вивчення іноземної мови, створити сприятливу та дружню атмосферу, що допомагає їм подолати мовний бар'єр та страх зробити помилку, а також виявити власну ініціативу в процесі виконання завдань.

Ключові слова: невербальні засоби спілкування, експресивна психотехніка, навчання іноземної мови, оптимізація навчання, авторська експериментальна програма, англійська мова.

Постановка проблеми. Реалії сучасної освіти ставлять перед викладачем іноземної мови нові завдання: пошук та

використання нових методів та форм навчання задля успішного вивчення студентами іноземної мови, оптимізації процесу її навчання та ефективного використання іноземної мови у своїй майбутній професійній діяльності, оскільки на практиці студенти відчувають труднощі у вільному спілкуванні з носіями мови та з висловлюванням своєї думки в різноманітних ситуаціях, не здатні спонтанно імпровізувати, використовуючи іншомовні лексико-граматичні конструкції, демонструючи цим свій низький рівень іншомовної комунікативної компетентності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Відомо, що в Україні здійснюються спроби інтегрувати у психолого-педагогічні дослідження численні психолінгвістичні, соціально-психологічні, крос-культурні, психосемантичні та інші дослідження. Часткові проблеми психології навчання іноземних мов вивчали А. Андрієнко, Л. Биркун, Е. Бібікова, Т. Гусєва, О. Касаткіна, І. Ковальчук, Н. Копилова, О. Лавриненко, О. Лозова, Т. Остафійчук, Г. Тагаурова, В. Тенішева, Х. Хворост та низка інших дослідників [1, с. 15].

У загальному психодидактичному форматі проблема покращення іншомовної підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти досліджувалася в контексті формування іншомовної комунікативної компетентності (А. Андрієнко, Г. Архіпова, Н. Бібік, О. Бодальов, В. Борщовецька, В. Бухбіндер, Н. Гез, Ю. Ємельянов, Г. Китайгородська, С. Козак, В. Коростильов, Н. Кузьміна, О. Лозова, О. Локшина, С. Макаренко, О. Овчарук, О. Павленко, Л. Паращенко, Є. Пассов, Л. Петровська, Л. Подшивайлова, О. Пометун, Н. Пруднікова, Т. Симоненко, О. Тарнопольський, Ю. Федоренко, Н. Чепелєва, В. Черевко, Н. Чернова, С. Шатилов та ін.).

Незважаючи на велику кількість досліджень у цій царині, поза увагою дослідників і надалі залишається роль невербальних засобів спілкування. Тому доповнення актуальних підходів у навчанні іноземної мови (особистісно орієнтованого, комунікативного та пов'язаного з ним інтерактивного, компетентнісного) такими засобами допоможе оптимізувати цей процес у закладах вищої освіти.

Метою статті є опис авторської експериментальної програми навчання англійської мови майбутніх психологів за допомогою невербальних засобів спілкування (експресивної психотехніки) у закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Нині великої популярності набули інтерактивні підходи, методи та форми навчальної роботи, що дозволяє говорити про функціонування інтерактивної технології навчання як різновиду педагогічної

технології. Проте на локальному рівні «педагогічна технологія реалізується як технологія окремих частин навчально-виховного процесу з метою розв'язання певних дидактичних і виховних завдань» [2, с. 13], тобто часткова технологія навчання. Інтерактивна технологія навчання іноземних мов за професійним спрямуванням потребує врахування ролі невербальних засобів комунікативної експресії під час її засвоєння та вдосконалення рівня володіння. Експресивне збагачення інтерактивної педагогічної технології невербальними комунікативними знаками, зокрема з репертуару «мови тіла», наочно-дійовими вправами, іграми-драматизаціями та ін. забезпечить виконання нею ролі засобу оптимізації професійної підготовки майбутніх психологів. Нижче наведено методiku навчання іноземної (англійської) мови з використанням тренінгової роботи, що лягли в основу авторської експериментальної програми оптимізації навчання англійської мови майбутніх психологів засобами експресивної психотехніки.

1. *Тренінгова методика «Модерація»*. На початку модерації викладач окреслює проблему, над якою працюватимуть студенти (Positive and negative character traits. Позитивні і негативні риси характеру) і ставить запитання групі (Traits of character you appreciate most of all in a person. Риси характеру, які ви найбільше цінуєте в людині). Після кількох відповідей викладач пропонує студентам більш ґрунтовно попрацювати над проблемою й об'єднує студентів у малі групи по 3–4 особи. Кожна група отримує кольорові картки-стікери різного кольору та завдання. Це завдання студенти мають виконати впродовж визначеного часу (10–15 хв.) та оформити рішення на картках. На них студенти записують відповіді на отримане запитання так, щоб кожна відповідь була написана на окремій картці.

Після закінчення відведеного на роботу часу викладач пропонує кожній групі обрати студента для презентації роботи. Першою робить презентацію група, яка заповнила найбільше карток, останньою – яка заповнила найменше. Представник кожної групи голосно зачитує варіанти відповідей і прикріплює їх на дошку. Після цього свої роботи презентують інші міні-групи. Якщо картки повторюються, їх наліплюють одна на одну [1, с. 129–130].

На наступному етапі модерації викладач структурує наліплені картки за групами залежно від критеріїв, які визначають самі студенти (Professional qualities, personal qualities. Професійні якості, особисті якості). При цьому викладач коротко знайомить студентів із необхідним теоретичним матеріалом [3, с. 30–31]. Після введення нової лексики викладач пропонує студентам згрупувати риси характеру на позитивні та негативні та виконати вправи на закріплення лексики.

2. *Вправа «Мудрі думки»* (метод – модерація; тривалість – 20 хв.; ресурси підібрані викладачем відповідно до теми заняття вислови та теми для обговорення, написані на окремих маленьких аркушах кольорового паперу).

Опис. Викладач пропонує кожному студенту взяти одну або ж декілька карток із написаними на них висловами з народної мудрості, прочитати й дати короткий коментар у контексті теми заняття. Під час виконання вправи викладач виконує роль фасилітатора [1, с. 132–133].

Обговорення. Студенти діляться своїми враженнями від виконання вправи.

Результатом виконання цієї вправи є записаний на дошці перелік лексичних одиниць, опрацьованих під час завдання.

Наприкінці вправи викладач ознайомлює студентів зі словником ключових понять заняття. Після завершення вправи викладач пропонує студентам *письмове завдання* – заповнити бланк самооцінки професійних і особистих якостей, використовуючи вивчений і закріплений лексичний матеріал із теми:

Please fill in the blank:

Put down your professional qualities:

What professional qualities would you like to get rid of?

What professional qualities would you like to obtain?

Put down your personal qualities:

What personal qualities would you like to get rid of?

What personal qualities would you like to obtain? [1, с. 134].

Рольова гра. Під час рольової гри студентам пропонується драматизація діалогу на тему: «A parent and a naughty child. Мати (батько) і дитина, що капризує». Мета гри – пояснити дитині, що так не можна поводитися і навчити, як слід поводитися).

На початку рольової гри викладач описує загальну ситуацію та об'єднує студентів у пари, де кожному відводиться певна роль і час (3 хв. для кожного учасника). Після цього учасники міняються ролями. Наприкінці рольової гри викладач робить загальний аналіз, підбиває підсумки [1, с. 135; 3, с. 33].

3. *Тренінгова методика «Грунування»*. Викладач пропонує студентам намалювати схему асоціацій до ключового слова теми (Conflict. Конфлікт) у формі грона або дерева. Центральне поняття – стовбур, навколо якого концентруються думки, а структура у вигляді гілля дозволяє їм вільно поширюватися. Як наслідок, отримуємо чітко виокремлені поняття, ідеї – складники, що водночас пов'язані між собою, а їх зв'язки є чітко зафіксованими.

Методика «Грунування» проводиться в такі етапи:

1) викладач пише ключове слово посередині дошки і обводить його колом;

2) викладач пропонує студентам висловлювати ідеї, слова, поняття, образи, асоціації, які спадають на думку і певним чином пов'язані з ключовим словом. Він записує висловлені ідеї навколо центрального слова, розташовуючи подібні ідеї та поняття поруч;

3) коли всі ідеї вичерпані, викладач пропонує встановити зв'язки між поняттями, де це можливо. Отримані «грона» необхідно озвучити, а також обґрунтувати встановлені між ними зв'язки [1, с. 135–136; 3, с. 31–32].

Після виконання цієї вправи викладач пропонує студентам виконати *тематичну вправу* (на тему «Conflict situations: what to do, how to solve? Конфліктні ситуації: як діяти, як вирішувати?»). Для формування навички складну техніку розкладають на окремі прості елементи, які ретельно відпрацьовуються, а згодом з'єднуються. Після цього викладач переходить до рольової гри (драматизація діалогу на тему «Generation gap. Конфлікт поколінь»).

4. *Тренінгова методика «Фасилітація»*. Викладач починає фасилітацію з питання «What emotions do you feel when listening to music? Які емоції ви відчуваєте, коли слухаєте музику?». Студенти мають поміркувати та висловити власну думку. При цьому викладач стежить за тим, щоб ці висловлювання були короткими та змістовними. Після цього викладач підсумовує почуте, акцентуючи увагу на важливих аспектах. За основу він бере ключові слова учасників, виокремлюючи найважливіші з них. Якщо у своїх висловлюваннях студенти

були переважно одноставними, то викладач звертає увагу на загальну ідею. Якщо ж думки були різними, то він указує на це, зосередившись на тих моментах, стосовно яких не вдалося дійти згоди [1, с. 137]. Під час проведення фасилітації варто фіксувати думки студентів на дошці. Це сприяє кращому сприйняттю та засвоєнню матеріалу, адже зоровий канал сприйняття у людини домінує над слуховим [3, с. 30].

5. Вправа «Досвід інших» (методи письмового завдання, аналізу ситуації; тривалість – 20 хв.)

Викладач пропонує студентам коротко описати на аркуші паперу актуальну невирішену ситуацію, що викликає у них стресовий стан, негативні емоції або з якою важко погодитися (можна запропонувати виконати цю вправу анонімно). Потім усі аркуші із записаними історіями викладач збирає і перемішує, після чого витягує із загального стосу черговий аркуш з описом ситуації, зачитує текст уголос, а студенти (за бажанням) продовжують речення: «Якби я був на місці цієї людини, то вчинив би так...» («If I were this person I would...») [1, с. 139].

Обговорення:

– Якого досвіду ви набули, виконуючи цю вправу? What experience did you gain while doing this exercise?

– Стосовно яких ситуацій змінилося ваше ставлення і чому? Towards what situations did you change your attitude and why?

6. Вправа «Емоційне підзарядження» (метод рухливої вправи; тривалість – 5 хв.)

Опис. Викладач пропонує студентам стати в коло і пригладати, якими рухами, звуками вони виражають свої позитивні емоції (захоплення, радість, успіх). Потім кожен учасник по колу виконує рух, а всі решта його повторюють і називають, яку емоцію він передає.

Обговорення:

– Як ви зараз почуваетесь? How are you feeling now?

– Чи змінився ваш емоційний стан? Що відбулося в процесі виконання цієї вправи? Did your emotional state change? What happened in the process of doing this exercise?

– У яких ситуаціях і як можна використовувати досвід, набутий у цій вправі? In what situations and how can you use the experience gained in this exercise? [1, с. 140; 3, с. 163].

7. Вправа «Стимул проти апатії» (метод кейс-методу; тривалість – 40 хв.; ресурсами є текст кейсу (за кількістю малих груп), чисті аркуші паперу та ручки для роботи над кейсом).

Опис. Викладач об'єднує студентів у 3–4 малі групи. Студентам пропонується ознайомитися з матеріалом кейсу, з'ясувати причини, проаналізувати ситуацію, знайти шляхи її вирішення та придумати способи стимуляції апатичного співрозмовника. Студенти повинні продемонструвати ці способи. На роботу над кейсом та підготовку демонстрації відводиться 20 хв.

Кейс: «Дитину не люблять однокласники, у неї апатія до навчання і депресія. A child has some problems with his/her classmates, he/she has apathy towards studying and depression.

Після виконання завдання мінігрупи презентують результати спільної роботи з подальшим обговоренням у великій групі, а викладач узагальнює інформацію про стимули, підбиває підсумки [1, с. 140–141; 3, с. 134–135].

Після виконання цієї вправи викладач пропонує студентам виконати тематичну вправу на тему «Depressed conditions: what to do, how to solve? Депресивні стани: як діяти, до чого вдаватися?»).

8. Після виконання тематичної вправи викладач пропонує студентам рольову гру (драматизація діалогу на тему: «Friend's apathy». Апатія у друга).

9. Метод «Грунування» на тему «Темперамент».

Студентам пропонується намалювати схему асоціації до ключового слова теми (Temperament. Темперамент) у формі грона або дерева.

10. «Фасилітація» до теми «Темперамент».

Викладач починає фасилітацію з питання: «What is the best type of temperament in your opinion? Який тип темпераменту, на вашу думку, найкращий?». Далі фасилітація виконується за звичним сценарієм.

Після завершення цієї вправи викладач пропонує студентам письмове завдання, як-от заповнити бланк самооцінки типу темпераменту, використовуючи вивчений і закріплений лексичний матеріал із теми:

Please fill in the blank:

What is your type of temperament?

Would you describe your type of temperament.

Does your type of temperament help you in everyday life and how? And if it doesn't write down why not.

What would you like to change in your type of temperament?

What is the best type of temperament in your opinion? And what is the worst? [1, с. 143].

11. «Рольова гра» – драматизація діалогу на тему: «The interaction of different types of temperament. Взаємодія різних типів темпераменту».

12. Метод фасилітації на тему «Мрії». Викладач починає фасилітацію з питання: «What future do you dream of? Про яке майбутнє ви мрієте?». Далі робота проводиться за вже описаним алгоритмом реалізації цього методу.

Після завершення цієї вправи викладач пропонує студентам творчу роботу – намалювати колаж своїх мрій, в процесі роботи над яким студенти реалізують свої творчі здібності та відчувають позитивні емоції, що сприяє міцнішому запам'ятовуванню матеріалу.

Після цього студенти показують свої роботи та коментують їх, використовуючи вивчену лексику з теми. Одногрупники теж можуть висловлювати свої думки щодо представлених робіт [3, с. 40].

Після виконання цієї вправи викладач пропонує студентам виконати тематичну вправу на тему: «Dreams: how to dream in a right way, how to realize one's own dream?» Мрії: як мріяти правильно, як здійснити власну мрію?»).

13. Письмове завдання на аналіз проблемної ситуації (тривалість – 20 хв.)

Опис. Викладач пропонує студентам коротко описати на аркуші паперу ситуацію, коли наснився «поганий» сон (можна запропонувати виконати цю вправу анонімно). Після цього викладач збирає і перемішує усі аркуші з записаними історіями. Процедура обговорення відбувається так: викладач витягує із загального стосу черговий аркуш з описом ситуації, зачитує текст уголос, після чого студенти (за бажанням) продовжують речення: «Якби я був на місці цієї людини, то вчинив би так...» («If I were this person I would...»).

Обговорення

– Якого досвіду ви набули, виконуючи цю вправу? What experience did you gain while doing this exercise?

– Стосовно яких ситуацій змінилося ваше ставлення і чому? Towards what situations did you change your attitude and why?

Ця вправа допомагає навчитися адекватно застосовувати іншомовну лексику з теми.

Після виконання вправи викладач пропонує студентам творчу роботу – намалювати малюнок із найкращим своїм сном [1, с. 145]. Результати малювання коментуються авторами та іншими учасниками тренінгу – студентами-психологами [3, с. 40].

Висновки. Отже, проведене експериментальне дослідження застосування експресивної психотехніки в ролі психодидактичного засобу оптимізації навчання іноземної мови майбутніх психологів довело доцільність та ефективність використання невербальних засобів спілкування у процесі навчання іноземної (англійської) мови, що дало змогу студентам наситити пізнавальну діяльність привабливим емоційним контекстом, підвищити учбову мотивацію, полегшити і прискорити процес набуття іншомовної комунікативної компетентності, зробити заняття цікавим, зрозумілим, а також надати йому довершеності та заохотити студентів до співпраці та навчання, сприяючи підтриманню хорошої психологічної атмосфери на занятті, творчій активності студентів, кращому засвоєнню та запам'ятовуванню навчального матеріалу, активному включенню студентів у навчальний процес, а найголовніше – мотивації студентів до вивчення іноземної мови [4].

Перспективу подальших досліджень в окресленій царині може становити розробка цілісної експресивної психодидактичної технології навчання професійної іноземної мови у закладах вищої освіти для студентів різних спеціальностей, що значно розширить горизонти застосування експресивної психотехніки у процесі здобуття студентами вищої освіти.

Література:

1. Турчин О.В. Експресивна психотехніка як засіб оптимізації навчання іноземної мови майбутніх психологів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Івано-Франківськ, 2017. 259 с.
2. Чепіль М.М., Дудник Н.З. Педагогічні технології : навч. посіб. Київ, 2012. 224 с. (Серія «Альма-матер»).
3. Магійків І.М., Якимів А.І., Черняк Т.Г. Основи тренерської майстерності : навч.-метод. посібн. / за заг. ред. А.І. Якиміва. Львів, 2012. 392 с.
4. Турчин О.В. Експресивна психотехніка як засіб підвищення мотивації до вивчення іноземної мови. *Психологія особистості [науковий журнал]*. 2013. № 1 (4). С. 180–187.

Turchyn O. The use of nonverbal means of communication for the optimization of a foreign (English) language teaching process of future psychologists at higher educational establishments

Summary. The author's experimental programme of teaching a foreign language to future psychologists by nonverbal means of communication at higher educational establishments aiming facilitation of joint training and professional activity has been given in the article.

The experimental programme of the communication nonverbal means use (expressive psychotechnics) as a psychodidactic means of foreign language teaching optimization to future psychologists is the enrichment of the interactive technology with nonverbal communicative signs included from the "body language" repertoire, demonstrative and activity exercises, dramatization games, etc. in order to fill students-psychologists' cognitive activity with an attractive emotional context for a mutual educational activity. The interactive technology expressive amplification of learning a foreign language by future psychologists was carried out through such methodical techniques as "Moderation", "Cluster", "Facilitation", "Emotional Recharge", Case Method, etc. combining the reaching of purely didactic goals in a foreign language with the tasks of students-psychologists' professional training.

Classes, where the training methods combined with expressive psychotechnics, are involved, enable to increase the cognitive activity of students-psychologists in the process of foreign language learning and their motivation to the learning activity. They enable to move from passive, reproductive learning of a foreign language by students to its active use in simulated or real situations of professional activity.

The introduction of interactive classes with the use of nonverbal means of communication into the methodology of foreign language teaching can increase the efficiency of foreign language material learning by students, their communicative competence. It encourages students to active interaction and interest in educational material, develops not only their mental but also creative abilities. This approach can reduce the emotional tension of students, which is often observed in the process of foreign language learning, create a favorable and friendly atmosphere that helps them to overcome the language barrier and fear of making mistakes, as well as to show initiative in the process of doing tasks.

Key words: nonverbal means of communication, expressive psychotechnics, a foreign language teaching, optimization of learning, author's experimental programme, the English language.